

UDK: 159.944.4

373.24

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 30. lipnja 2005.

Izvori stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima

Ivanka Živčić-Bećirević, Sanja Smojver-Ažić
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju

Fenomen se stresa u nastavničkom i odgojiteljskom pozivu može smatrati društveno važnim pitanjem. Cilj je provedenog istraživanja bio konstrukcija skale namijenjene ispitivanju izvora stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima te provjera razlika u izraženosti pojedinih dimenzija izvora stresa s obzirom na duljinu staža odgojitelja. U ispitivanju je sudjelovalo 236 odgojitelja Dječjeg vrtića Rijeka, od kojih 42% smatra svoj posao vrlo stresnim. Konstruirana je Skala izvora stresa na poslu odgojitelja od 35 tvrdnji. Dobivena su četiri faktora zadovoljavajuće pouzdanosti (međuljudski odnosi, odnosi s roditeljima, problematična ponašanja djece, radni uvjeti). Utvrđeno je da odgojitelji sa srednjom duljinom staža (19-27 godina) percipiraju međuljudske odnose stresnijima od kolegica s manje staža (10-18 godina), dok odgojitelji s najviše godina staža (iznad 28 godina) procjenjuju radne uvjete stresnijima od onih s manje staža.

Ključne riječi: stres odgojitelja, izvori stresa na poslu, međuljudski odnosi, problematična ponašanja djece

UVOD

Ispitivanje stresnosti posla prosvjetnih djelatnika postaje sve češće predmetom interesa istraživača. Sve su brojnija i međunarodna istraživanja u ovom području (Chen i Miller, 1997), s krajnjim ciljem da se osiguraju neophodne sustavne intervencije kroz razumijevanje izvora stresa u nastavničkom pozivu. Značaj ispitivanja stresa nastavnika i odgojitelja te kreiranje pravovremenih intervencija potvrđuju i rezultati istraživanja koji sugeriraju da su nastavnici izloženi stresu manje zadovoljni svojim poslom, češće izostaju s posla, imaju više zdravstvenih problema, pokazuju tendenciju za napuštanjem svojeg poziva te su općenito manje posvećeni svojem radu (Borg i Riding, 1991; Wiley, 2000), što se sve odražava i na samu djecu. S ciljem

poduzimanja odgovarajućih intervencija u radu s nastavnicima i odgojiteljima nužno je razumijevanje izvora stresa. Sukladno modelu koji ističe kognitivne faktore kao izvore stresa, jedan od mogućih načina u tretmanu i prevenciji stresa na poslu je i primjena kognitivno-bihevioralne terapije (Jarvis, 2002).

Neosporno je da učiteljski i odgojiteljski posao postaje sve zahtjevniji i sve kompleksniji. Promjene u odgojno obrazovnom sustavu odražavaju se i na složenost posla odgojitelja. Jordell (1987, prema Kelly i Berthelsen, 1997) ističe kako se iskustvo učitelja i odgojitelja treba promatrati kroz tri razine: unutar grupe ili razreda, unutar vrtića ili škole i kroz šire društvenu razinu. Svakodnevno je iskustvo na poslu pod utjecajem promjena na širim razinama i obratno. Tako, npr. doživljaj stresa na poslu nastavnika i odgojitelja, između ostalog može biti i pod utjecajem društvenih stavova i vrednovanja odgojiteljskog poziva.

Premda postoje brojne definicije stresa, istraživači u određenom području najčešće izabiru onu koja najbolje opisuje stres određenog zanimanja. U definiranju nastanka stresa Kyriacou (2001) polazi od Lazarusova

Svu korespondenciju koja se odnosi na ovaj članak adresirati na Ivanka Živčić-Bećirević, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Trg Ivana Klobučarića 1, E-mail: izivcic@ffri.hr

modela (Lazarus i Folkman, 1987, prema Lacković-Grgin, 2000) koji pretpostavlja da u razumijevanju stresa treba krenuti od pojedinčeve procjene situacije koja može uzrokovati negativno emocionalno iskustvo. Autor definira stres kao neugodno iskustvo koje karakteriziraju negativni emocionalni doživljaji poput ljutnje, anksioznosti, napetosti, frustracije ili depresije koji su rezultat nekih aspekata posla odgojitelja ili nastavnika. Doživljaj stresa posljedica je pojedinčeve percepcije radne situacije kao potencijalne prijetnje njegovu samopoštovanju ili osobnoj dobrobiti. Unutar ove definicije naglašava se važnost interakcije intrapersonalnih obilježja i pojedinčeve percepcije stresne situacije koji uz objektivno iste vanjske uvjete mogu rezultirati različitim reakcijama na stres. Van Dick i Wagner (2001) nalaze kako su preopterećenost poslom i mobing povezani s većim brojem fizičkih simptoma. Istodobno negativni utjecaj stresa može biti ublažen djelovanjem osjećaja samoeфикаsnosti, percepcijom socijalne podrške, kao i korištenjem odgovarajućih strategija suočavanja.

S obzirom na isticanje stresnosti poslova u području brige za ljude, sve je više istraživanja koja se bave stresom zdravstvenih ili prosvjetnih djelatnika. U ispitivanju se stresa prosvjetnih radnika istraživači usmjeravaju na ispitivanje sagorijevanja na poslu kao stanja emocionalne i fizičke iscrpljenosti nastavnika koji su neuspješni u efikasnom suočavanju s dugotrajnim stresom. U podlozi najčešće citiranog inventara sagorijevanja na poslu *Maslach Burnout Inventory* (Maslach i Jackson, 1986, prema Boles, Dean i Ricks, 2000) je model koji pretpostavlja da uslijed kronične izloženosti stresu u radu s drugim ljudima dolazi do iscrpljivanja, depersonalizacije drugih osoba i nedostatka osobnog postignuća koje treba razmatrati kao zasebne komponente sagorijevanja.

Interes istraživača za fenomen stresa toliko se multiplicirao da se danas govori o vrlo specifičnim modelima stresa, koje se može grupirati prema temeljnim usmjerenjima na npr. podražajne modele, reakcijske i kognitivne modele stresa (Cox, 1982, prema Lacković-Grgin, 2000). U području je istraživanja stresa nastavnika potrebno razlikovati istraživanja koja se bave izvorima stresa od onih koji ispituju efekte izloženosti stresnim podražajima kroz ispitivanje sagorijevanja.

U razmatranju stresa na poslu, u kontekstu podražajnog modela, kreće se od obilježja podražaja koji mogu ugroziti pojedinca. Uobičajeni korak u istraživanjima u kontekstu ovog modela je definiranje liste stresnih događaja. Osim vjerojatno najčešće primjenjivane liste stresnih životnih događaja Holmes i Rahe (1967, prema Lacković-Grgin, 2000), razrađuju se liste ovisno o područjima (npr. obiteljski ili profesionalni stres), te njihovo razlikovanje s obzirom na specifičnosti socijalnih uloga. Istraživanja, stoga, postaju vrlo specifična i rezultiraju listama stresnih događaja u vrlo konkretnim zanimanjima. Holt (1982, prema Lacković-Grgin, 2000) razlikuje objektivno ili subjektivno definirane stresne podražaje. Prvi se odnose na fizička obilježja okoline, vremenske zahtjeve rada, administrativno-organizacijska obilježja i promjene radnog mjesta. Subjektivno definiran stres proizlazi iz specifičnosti radne uloge ili interpersonalnih odnosa. Ispitivanje stresnih podražaja podrazumijeva procjenu učestalosti, kao i trajanje izloženosti stresnim događajima.

Brojna istraživanja u kojima se pokušalo utvrditi glavne dimenzije nastavničkog stresa nisu rezultirala jedinstvenim modelom. Tome vjerojatno pridonosi i različita metodologija istraživanja i upotreba različitih mjera stresa, od dnevnih izvješća, intervjua, studija slučaja do upitnika samoprocjene (Fimian, 1984; Grgin, Sorić i Kale, 1995). Nedovoljno koherentna slika stresa u poslu prosvjetnih djelatnika može biti i posljedica metodoloških problema, te generalizacija na temelju izdvojenih istraživanja koja se bave konstrukcijom različitih inventara stresa s nedovoljno provjerenom valjanosti i pouzdanosti (Pithers, 1995).

Primjena upitnika i samoprocjena najčešći je način ispitivanja stresa nastavnika ili odgojitelja. Najjednostavniji način procjene sveukupnosti doživljaja stresnosti posla odgojitelja sadrži primjenu samo jednog pitanja, kao što je npr. «Općenito, koliko je stresan posao nastavnika /odgojitelja?» na koje se odgovara na skali od pet stupnjeva, od uopće nije stresan, do jako je stresan. Osim ovakvih mjera na temelju samo jedne čestice, uobičajene su i mjere kojima se zbraja procjena stresnosti na listi podražajnih situacija. Pri tomu se ispituje učestalost javljanja nekih stresnih situacija, kao i doživljaj njihove jačine (Fimian, 1984). Osim ovih direktnih mjera procjene izloženosti ili učestalosti stresa u

poslu, stres je moguće mjeriti i kroz procjenu psihičkog ili fizičkog zdravstvenog statusa, bihevioralnih pokazatelja stresa, poput izostajanja s posla ili fizioloških procjena (npr. otkucaji srca ili razina hormona).

Neovisno o metodologiji istraživanja većina istraživača nalazi slične izvore stresa u nastavničkom pozivu. U jednom od najčešće citiranih modela nastavničkog stresa Kyriacou i Sutcliffe (1978) razlikuju dominantno fizičke stresore (npr. prevelik broj djece) od psiholoških (npr. loši odnosi s kolegama). Glavnim izvorima stresa kod nastavnika Kyriacou (2001) smatra podučavanje nemotivirane djece, održavanje discipline, vremenski pritisak i zatrpanost administrativnim poslom, suočavanje s promjenama, izloženost stalnoj procjeni od strane drugih osoba, odnose s kolegama, samopoštovanje i status, administraciju i upravljanje, konflikt uloga i slabe radne uvjete. Boyle, Borg, Falzon i Baglioni (1995) ističu teškoće u provođenju discipline s djecom, probleme u organizaciji vremena, prepoznavanje profesionalnih potreba i slabe odnose s kolegama. U pregledu različitih istraživanja o stresu nastavnika Wiley (2000) ističe konflikt uloga, vremenske zahtjeve, velike odjele, problematičnu djecu, loše odnose među kolegama i neodgovarajuće radne uvjete. Uz ove izvore stresa navode se još i nedovoljna primanja (Tellenback, Brenner, i Löfgren, 1983), neodgovarajući sustav nagrađivanja u radu, nedostatan materijal za rad i slabo opremljen radni prostor (Chen i Miller, 1997). U kontekstu organizacijskih faktora Jarvis (2002) još ističe i nedostatak podrške na široj društvenoj razini i uskraćivanje informacija o promjenama.

Razina stresa koju doživljava pojedini nastavnik ovisi o njegovim osobinama ličnosti, vrijednostima, vještinama i okolnostima. Hoće li nešto biti izvor stresa nastavniku ili odgojitelju ovisi o njegovoj procjeni rizika, te o procjeni osobnih resursa u suočavanju sa stresom. Jarvis (2002) razlikuje faktore koji su intrinzični nastavničkom pozivu, kognitivne faktore koji određuju individualnu vulnerabilnost, i sustavne faktore koji djeluju na institucionalnoj i široj društvenoj razini. Stoga, uz isticanje izvora stresa nastavnika i odgojitelja treba uzeti u obzir i specifičnosti nacionalnoga edukacijskog sustava, specifične uvjete rada u pojedinim zemljama, kao i društveni položaj prosvjetara (Kyriacou, 2001, Jarvis, 2002; Chen i Miller, 1997). Na institucionalnoj razini stres u

radu nastavnika i odgojitelja posljedica je nedovoljne podrške od strane kolega i stila rukovođenja (Jarvis, 2002).

Većina istraživanja u području stresa prosvjetnih djelatnika uglavnom se odnose na stres učitelja i nastavnika, a puno su rjeđa istraživanja stresnosti posla odgojitelja u dječjim vrtićima.

Specifičnosti odgojiteljskog posla proizlaze iz činjenice da su svakodnevno izloženi višestrukim interakcijama i odnosima, i to s djecom različite razvojne razine, kao i odraslima (roditelji, kolege, nadređeni). Odgojiteljski poziv pretpostavlja integraciju važnih ciljeva, kao što su promicanje razvoja djeteta, zadovoljavanje potreba djeteta, pružanje ljubavi i nježnosti, briga i discipliniranje djece (Clarke-Stewart, 1993). Kelly i Berthelsen (1997) ističu kako se odgojitelji moraju prilagođavati ne samo kurikularnim promjenama u radu, već svoj rad konstantno prilagođavaju prvenstveno individualnim potrebama djece. Primjenom metode dnevnika i analize sadržaja na temelju iskaza nekoliko odgojitelja, zaključuju kako su vremenski pritisak, zadovoljenje potreba djece, suočavanja s poslovima izvan svoje profesionalne domene, zadovoljenje osobnih potreba, interakcija s roditeljima djece u vrtiću, interpersonalni odnosi i stalne prilagodbe promjenama predškolskog kurikuluma dominantna područja koja odgojitelji smatraju stresnim.

S obzirom na istaknute kulturalne razlike u izvorima stresa zbog različitih društvenih zahtjeva i promjena u odgojno-obrazovnom procesu, nameće se potreba ispitivanja stresa mjerama koje su prilagođene specifičnostima funkcioniranja populacije nastavnika i odgojitelja u određenim sredinama (Kyriacou, 2001).

Cilj je ovog istraživanja bio konstrukcija skale namijenjene ispitivanju različitih izvora stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima te provjera razlika u izraženosti pojedinih dimenzija procjene izvora stresa s obzirom na duljinu staža odgojitelja.

METODA

Ispitanici

Istraživanjem je obuhvaćeno 236 odgojitelja dječjih vrtića u Rijeci, 70 iz jasličkih odgojnih grupa, 25 iz mladih, 29 iz srednje i 29 iz starije

vrtičke skupine, te 73 iz dobno mješovite grupe, dok za 10 odgojitelja nije bilo podataka o dobnoj skupini u kojoj rade. Prosječna dob odgojitelja je 40.22 godine (u rasponu od 22 do 57 godina). Odgojitelji imaju prosječno 18.1 godina staža, u rasponu od 1 do 34 godine. Ispitivanje su proveli psiholozi dječjeg vrtića.

Mjerni instrumenti

1. Primijenjena je *Skala izvora stresa na poslu odgojitelja* koja je konstruirana za potrebe ovog istraživanja. U cilju konstrukcije skale prikupljen je niz tvrdnji koje je produciralo 40 odgojitelja u dječjim vrtićima kojima su opisani različiti izvori stresnosti njihovog posla. Od njih se tražilo da opišu što više situacija koje doživljavaju izvorom stresa na poslu, procijene

koliki intenzitet stresa izaziva svaka pojedina situacija i koliko često se one događaju u njihovom poslu. Pregledom sadržaja čestica izdvojeno je 35 tvrdnji koje su procijenjene kao najjači izvori stresa i one koje se po procjenama odgojitelja najčešće događaju. Tako konstruirana skala data je na procjenjivanje ukupnom uzorku odgojitelja. Odgojitelji su procjenjivali u kojoj su im mjeri opisane situacije na poslu stresne, na skali od 4 stupnja (0 = uopće ne; 1 = malo/donekle; 2 = srednje/umjereno; 3 = jako).

2. Odgojitelji su dali i opću procjenu stresnosti svojeg posla na jednoj tvrdnji («Procijenite u kojoj mjeri je za vas posao odgojitelja općenito stresan»). Odgovori su na skali od četiri stupnja, kao i na Skali izvora stresa na poslu.

Tablica 1.: Rotirana faktorska matrica Skale izvora stresa na poslu odgojitelja

Čestica	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	h ²
Nerazumijevanje nadređenih za probleme odgojitelja	.61				.49
Nerazumijevanje stručne službe za potrebe odgojitelja	.56				.40
Subjektivnost u ocjenjivanju rada odgojitelja	.53				.37
Nezainteresiranost roditelja za događanja u vrtiću	.51	.33			.44
Neinformiranost o stručnim skupovima, nedostatak stručne literature i kontinuirane edukacije	.50		.36		.39
Nesuglasice sa suradnicima, loši međuljudski odnosi u kući	.50				.29
Razlike u stilovima rada između dvoje odgojitelja	.49				.28
Komunikacija sa stručnom službom	.46			.35	.37
Zaduženja vezana uz plaćanje vrtića	.36				.24
Slaba didaktička i materijalna opremljenost	.33				.15
Agresivne reakcije roditelja i konflikti s roditeljima		.64			.46
Nerealna očekivanja roditelja		.63			.52
Nepodudaranje u odgojnom stilu između roditelja i odgojitelja	.32	.57			.48
Nedostatak komunikacije s roditeljima	.40	.55			.51
Nesređeni odnosi u obitelji djeteta	.34	.43			.39
Uplitanje roditelja u rad odgojitelja	.33	.40			.31
Priopćenje roditelju o povredi djeteta		.40			.21
Povrede djece		.33			.15
Agresivnost djece			.72		.66
Dijete koje ugrožava sebe ili drugo dijete		.34	.69		.61
Hiperaktivnost djece			.64		.54
Odbijanje hrane kod djece			.47		.35
Sukobi između djece			.43		.41
Javna izloženost djelatnosti				.74	.59
Javni nastupi				.61	.41
Individualna suradnja i prenošenje informacija roditeljima	.31			.50	.42
Otvaranje vrtića				.49	.32
Preveliki broj djece u skupini				.36	.18
% objašnjene varijance	25.49	5.34	4.83	3.41	

REZULTATI

U cilju provjere faktorske strukture Skale izvora stresa na poslu odgojitelja provedena je faktorska analiza na zajedničke faktore s Varimax rotacijom, a rezultati su prikazani u Tablici 1. Scree test upućuje na postojanje četiri interpretabilna faktora (inicijalne Eigen vrijednosti su: 8.71, 2.25, 1.96, 1.65, 1.44, 1.30, 1.14).

Četiri dobivena faktora ukupno objašnjavaju 39% varijance. Prvi faktor objašnjava 25% varijance i obuhvaća probleme u međuljudskim odnosima, uključujući komunikaciju sa suradnicima, nadređenima i stručnom službom vrtića. Drugi faktor koji objašnjava 5% varijance obuhvaća probleme u suradnji s roditeljima, treći faktor probleme u

neposrednom radu s djecom (objašnjava 5% varijance) koji proizlaze iz dječjeg problematičnog ponašanja, a četvrti obuhvaća probleme vezane uz uvjete rada (objašnjava 3% varijance).

U cilju provjere povezanosti između pojedinih dimenzija izvora stresa posla odgojitelja izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije, a rezultati su prikazani u Tablici 2.

Uočava se da su sve četiri dimenzije izvora stresa međusobno u značajnim umjerenim korelacijama, što opravdava računanje ukupnog rezultata na skali koji uključuje svih 35 čestica, neovisno o pripadnosti pojedinom faktoru.

U Tablici 3. prikazane su pouzdanosti i prosječne procjene pojedinih dimenzija percipiranog izvora stresa posla odgojitelja.

Tablica 2. Korelacije između pojedinih dimenzija izvora stresa posla odgojitelja

	Odnosi s roditeljima	Problematična ponašanja djece	Radni uvjeti
Međuljudski odnosi	.57**	.50**	.41**
Odnosi s roditeljima		.56**	.38**
Problematična ponašanja djece			.43**

** $p < .001$

Tablica 3. Pouzdanosti i prosječne procjene pojedinih dimenzija percipiranog izvora stresa posla odgojitelja

Izvori stresa	M	SD	Broj čestica	Raspon	Alpha
Međuljudski odnosi	15.68	5.46	10	0-26	.80
Odnosi s roditeljima	14.80	4.33	8	1-24	.80
Problematična ponašanja djece	9.46	3.04	5	1-15	.82
Radni uvjeti	7.13	3.18	5	0-14	.72
Ukupan stres na poslu	59.63	15.58	35	11-90	.92

Na skali opće procjene stresnosti posla od 4 stupnja 6% odgojiteljica ne procjenjuje svoj posao stresnim (procjene 0 ili 1), 52% odgojiteljica smatra da je njihov posao umjereno stresan, a čak 42% ga procjenjuje jako stresnim. Prosječna procjena na toj skali iznosi 2.36, uz standardnu devijaciju od 0.6

Na Slici 1. prikazane su relativne prosječne vrijednosti percipirane stresnosti posla odgojitelja, dobivene podjelom prosječnih procjena s brojem čestica na svakoj dimenziji.

S ciljem provjere povezanosti pojedinih dimenzija izvora stresa, kao i ukupnog rezultata na skali s općom procjenom stresnosti posla odgojitelja, izračunati su Pearsonovi koeficijenti

korelacije, a rezultati su prikazani u Tablici 4. Utvrđeno je da je opća procjena stresnosti posla u značajnim umjerenim korelacijama sa svim dimenzijama izvora stresa, pri čemu je najviša korelacija s dimenzijom "međuljudski odnosi".

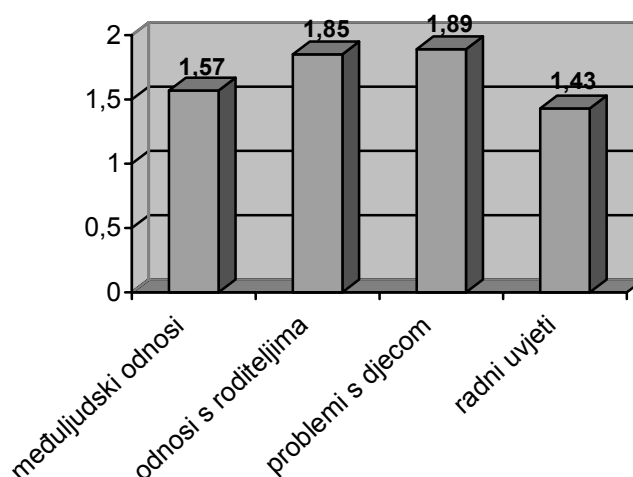
S ciljem provjere razlika u izraženosti pojedinih dimenzija izvora stresa s obzirom na duljinu radnog staža izračunate su jednosmjerne analize varijance, a rezultati su prikazani u Tablici 5. U tu je svrhu duljina radnog staža podijeljena u četiri kategorije u rasponu od 9 godina. S obzirom na različit broj odgojitelja u pojedinoj kategoriji staža, provjerena je i potvrđena homogenost varijance za sve varijable.

Utvrđen je značajan efekt duljine radnog staža na dimenzije izvora stresa "međuljudski odnosi" i "radni uvjeti", ali ne i na odnose s roditeljima i probleme u neposrednom radu s djecom. Post-hoc analiza (Tuckeyev test) pokazuje da odgojiteljice srednje duljine staža (19-27 godina) percipiraju međuljudske odnose

stresnijima od kolegica nešto kraćeg staža (10-18 godina). Isto tako, odgojiteljice s najviše staža (iznad 28 godina) percipiraju radne uvjete stresnijima od odgojiteljica s manje staža (ispod 18 godina).

Razmatrajući ukupni rezultat na Skali stresnosti posla odgojitelja koja obuhvaća specifične izvore stresa, utvrđeno je da odgojiteljice sa stažem od 10 do 18 godina imaju najniže procjene ukupne stresnosti. Međutim, zanimljivo je uočiti da na globalnoj procjeni doživljaja stresnosti posla, neovisno o izvoru stresa, nema razlika s obzirom na staž. Očito je da sve odgojiteljice, neovisno o duljini staža, smatraju svoj posao stresnim, ali razlike se uočavaju pri usmjerenosti na specifične izvore. Između mjera ukupnog stresa na skali i opće procjene stresnosti posla utvrđena je korelacija od .53, što govori o tome da su to dvije različite mjere doživljaja stresa te ih treba odvojeno razmatrati.

Slika 1. Prosječne relativne vrijednosti percipiranog izvora stresa posla odgojitelja



Tablica 4. Korelacije pojedinih dimenzija izvora stresa odgojitelja s općom procjenom doživljaja stresa posla odgojitelja i stažem odgojitelja

	Opća procjena stresnosti posla
Međuljudski odnosi	.46**
Odnosi s roditeljima	.42**
Problematična ponašanja djece	.32**
Radni uvjeti	.39**
Ukupan stres	.53**

** p<.001

Tablica 5. Razlike u percepciji pojedinih izvora stresa posla odgojitelja s obzirom na duljinu radnog staža

Izvor stresa	Kategorija duljine staža								Rezultati ANOVE	
	1 <9 god. (N=44)		2 10-18 god. (N=70)		3 19-27 god. (N=75)		4 28-34 god. (N=39)			
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	F	Post-hoc
Međuljudski odnosi	16.45	4.86	14.03	5.92	16.44	5.08	16.03	5.70	3.00*	2<3
Odnosi s roditeljima	15.05	3.36	14.51	4.70	15.11	4.16	14.28	4.88	0.46	
Problematična ponašanja djece	9.82	2.53	8.77	2.97	9.88	3.15	9.59	3.57	1.87	
Radni uvjeti	6.57	2.90	6.33	3.10	7.47	3.19	8.51	3.32	4.83**	4>1,2
Ukupni stres	60.67	11.79	52.27	17.43	59.89	15.22	63.30	16.63	4.68*	2<1,3,4
Opća procjena stresnosti	2.36	0.52	2.25	0.62	2.33	0.60	2.53	0.66	1.94	

* $p<.05$ ** $p<.01$

RASPRAVA

Fenomen se stresa u nastavničkom i odgojiteljskom pozivu može smatrati društveno važnim pitanjem. Stalna izloženost stresnim situacijama na poslu odgojitelja dugoročno se može odraziti na kvalitetu njihova rada s djecom, zdravstveni status, kao i na češće izbjivanje s posla (Wiley, 2000).

Rezultati dobiveni u ovom istraživanju potvrđuju značaj ispitivanja stresnosti posla odgojitelja. Utvrđeno je da prosječna opća procjena stresnosti posla odgojitelja (na skali od 0 do 3) iznosi 2.36, što govori o relativno snažnom doživljaju stresnosti posla. Svega 6% odgojiteljica smatra da im posao uopće nije stresan ili je malo stresan (procjena 0 i 1), 52% da je umjereno stresan (procjena 2), a 42% da je jako stresan (procjena 3), što je više od uobičajenih podataka u literaturi prema kojima se navodi da oko četvrtina nastavnika doživljava svoj posao visoko stresnim (Kyriacou, 2001). Većim su procjenama stresnosti posla odgojitelja mogli pridonijeti i specifični uvjeti rada i života u našoj sredini. Naime, u našim je vrtićima omjer broja djece na jednu odgojiteljicu značajno nepovoljniji no što je to u većini evropskih zemalja ili u SAD-u, što sigurno povećava doživljaj stresnosti posla. Prostorni su uvjeti, kao i opremljenost pedagoškim materijalom također znatno

siromašniji. Svemu tome mogu se pridodati i manja primanja te općenito niži standard i veći broj otežanih životnih uvjeta, u usporedbi s većinom drugih zemalja iz kojih imamo podatke.

Premda se istraživanja u kojima se primarno koriste metode samoprocjene najčešće smatraju nedovoljno objektivnima te se ističe neophodnost ispitivanja objektivnih pokazatelja (van Dick i Wagner, 2001), smatramo da je sukladno polaznoj definiciji stresa kao subjektivnog doživljaja pojedinca, za procjenu stresnosti posla odgojitelja manje važno objektivno stanje od njegove subjektivne interpretacije. Stoga je s ciljem preciznijeg utvrđivanja faktora koji pridonose doživljaju stresa na poslu konstruirana Skala za procjenu izvora stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima. Faktorskom analizom izdvojena su četiri pouzdana, interpretabilna faktora. Pri tome se prvi faktor koji objašnjava najveći dio varijance odnosi na probleme u međuljudskim odnosima koji obuhvaćaju teškoće u komunikaciji sa suradnicima, nadređenima i stručnom službom vrtića. Odgojiteljice uznemiruju situacije u kojima nisu ispunjena njihova očekivanja, kada drugi ne razumiju (nadređeni, članovi stručne službe) ili su nedovoljno zainteresirani za ono što oni rade (npr. roditelji). Taris, Peeters, LeBlanc, Schreurs i Schaufeli (2001) ističu da percepcija

osobe da je neravnopravno tretirana na poslu ili izložena pretjeranoj kritici značajno smanjuje prag osjetljivosti na negativne aspekte posla. Ispitujući stres kod učitelja osnovnih škola i njihovih ravnatelja u Izraelu, Westman i Etzion (1999) nalaze kako neodgovarajući odnos ravnatelja može dodatno potencirati doživljaj stresa učitelja na poslu.

Drugi se dobiveni faktor odnosi na probleme koji proizlaze iz suradnje s roditeljima. Pri tome se čini da najviše stresa izazivaju nerealna očekivanja roditelja, kao i različite situacije u kojima su roditelji na neki način agresivni i ulaze u sukobe s odgojiteljima. Specifičnost suradnje odgojitelja u usporedbi s učiteljima i nastavnicima u školi je u tome što su oni u svakodnevnom neposrednom kontaktu s roditeljima prilikom dovođenja i odvođenja djece pri čemu roditelji često postavljaju specifične zahtjeve i očekivanja u odnosu na svoju djecu ili postavljaju neugodna pitanja i daju prigovore pri dolasku po njih.

Problemi koji se odnose na neposredan rad s djecom i izviru iz njihovog problematičnog ponašanja uključeni su u treći faktor koji objašnjava nepunih 5% varijance. Utvrđeno je i da su problemi u radu s djecom u najmanjoj, premda značajnoj, korelaciji s općom procjenom stresnosti posla odgojitelja ($r=.32$), u usporedbi s ostalim trima dimenzijama izvora stresa. S druge strane, na temelju procjena intenziteta relativne izraženosti pojedinih dimenzija izvora stresa na poslu, problemi u radu s djecom i suradnji s roditeljima procjenjuju se umjereno stresnima (prosječna procjena iznosi 1.89). Ovaj je podatak u skladu s rezultatima ostalih autora koji nalaze da su različiti problemi u ponašanju djece među najznačajijim izvorima stresa u prosvjetnim profesijama (Griffith, Steptoe i Cropley, 1999). Brenner, Sörbom i Wallius (1985) ističu kako su kvaliteta interpersonalnih odnosa, posebice odnos s djecom, ali i kolegama, dominantni izvor stresa nastavnika, dok se rjeđe navode organizacijski i osobni faktori. Slično nalaze i Tellenback, Brenner i Löfgren (1983) koji ističu da je nezadovoljstvo poslom uslijed izloženosti stresnim podražajima kod nastavnika posebno povezano s osobnim obilježjima važnim u međuljudskim odnosima.

Teškoće koje izviru iz specifičnih zahtjeva posla i otežanih radnih uvjeta najmanje su izražen izvor stresa kod naših odgojitelja, što se potvrđuje i time da su one rezultirale četvrtim

faktorom u Skali stresnosti koji objašnjava najmanji dio varijance (3.41%), a u skladu je i s nalazima drugih autora (npr. Kelly i Berthelsen, 1997).

Analiza specifičnih razlika u percepciji izvora stresa između različitih dobrih kategorija odgojiteljica upućuje na činjenicu da su posebno najstarije odgojiteljice, one s više od 28 godina staža, osjetljive na specifičnosti zahtjeva posla, dok su najmlađe (one do 18 godina staža) najtolerantnije na njih. S druge strane, odgojiteljice koje se nalaze u srednjoj dobnoj kategoriji (od 19 do 27 godina staža) percipiraju međuljudske odnose jačim izvorom stresa od odgojiteljica s nešto manje staža (10 do 18 godina). Ovaj je podatak donekle u suprotnosti s rezultatima nekih drugih istraživanja koja uglavnom ističu povećan stres na početku profesionalne karijere prosvjetnih djelatnika (Kyriacou, 2001), što se tumači zahtjevima početne prilagodbe na nov posao. Naši podaci upućuju da su upravo odgojiteljice s većim stažem osjetljivije na doživljaj stresa od onih na početku karijere. Vrlo je vjerojatno da se u srednjoj kategoriji staža nalaze odgojiteljice koje se razvojno nalaze u zahtjevnom periodu u kojem su i u osobnom životu izložene brojnim izvorima stresa (predmenopauza ili menopauza; vlastita djeca u adolescentnoj dobi; stariji i potencijalno bolesni roditelji; narušeno osobno zdravlje), što može pridonijeti kumulaciji ukupnog doživljaja stresa, povećanom osjećaju iscrpljenosti, umora, kao i nespremnosti za suočavanje s problemima. Kao posljedica svega toga moguće je da postaju senzibilnije na različite izvore stresa na poslu, a posebno one koji proizlaze iz odnosa s drugima. Čini se da neposredan rad s djecom ne postaje veći izvor stresa s duljinom bavljenja tim poslom. Teškoće koje proizlaze iz neposrednog rada s djecom i njihovoga problematičnog ponašanja, kao i iz suradnje s roditeljima, predstavljaju značajan, ali stabilan izvor stresa kod odgojiteljica koji ne varira s duljinom njihovog radnog staža. Očito je većina odgojiteljica izabrala to zvanje iz svog osobnog interesa za rad s djecom pa se taj aspekt posla, premda vrlo zahtjevan, ne percipira sve težim. S druge strane, s godinama rada odgojiteljice postaju sve manje tolerantne na zahtjeve i/ili nepovoljne uvjete rada.

Istraživanja provedena sa srednjoškolskim nastavnicima upućuju na povezanost radnog iskustva i doživljaja stresa (Huberman, 1993,

prema Kyriacou, 2001). Autor nalazi da većina nastavnika u nekoj fazi prolazi kroz razdoblja osobnih dvojbi, razočarenja i ponovnih procjena koje dovode do ustrajanja u profesiji ili pak do njenog napuštanja. Kao osnovni razlozi za napuštanje navode se umor, napetosti, frustracije, istrošenost, teškoća u prilagođavanju djeci, osobna ranjivost i rutina. Ispitivanje načina suočavanja sa stresom kod onih nastavnika i odgojitelja koji su ustrajali u svom pozivu unatoč izloženosti stresnim podražajima može pomoći u razumijevanju konstruktivnih načina suočavanja sa profesionalnim stresom (Kyriacou, 2001). U ispitivanom uzorku naših odgojiteljica nisu prikupljeni podaci o bračnom statusu, broju djece i socio-ekonomskom statusu za koje je poznato da mogu biti medijatori u doživljaju stresnosti posla. Premda se ponekad smatra da je prosvjetna djelatnost dobar profesionalni izbor za žene koje se žele posvetiti svojoj obitelji, utvrđeno je da je i kod njih izražen konflikt uloga (Cinamon i Rich, 2005). Istraživanja potvrđuju da većina žena u prosvjeti bira svoje zvanja zbog intrinzičnih (rad s djecom), a ne zbog ekstrinzičnih motiva (prednosti u organizaciji radnog vremena), te da teško odvajaju profesionalnu od obiteljske uloge (Cinamon i Rich, 2005), što je u skladu s rezultatima dobivenim u ovom istraživanju.

Esteve i Fracchia (1986, prema Kelly i Berthelsen, 1995) smatraju da osjetljivosti na stres kod osoba uključenih u odgojno-obrazovne ustanove pridonosi i stav društva prema sustavu odgoja i obrazovanja, ali i nedostatak vještina kojima bi učitelji umanjili doživljaj stresa (Reglin, Gary i Reitzammer, 1998).

S obzirom na relativno umjerenu korelaciju između opće procjene stresnosti posla i ukupnog rezultata na Skali izvora stresa na poslu odgojitelja (28% zajedničke varijance), u budućim bi se istraživanjima trebalo usmjeriti na traženje drugih izvora stresa, kao i drugih faktora koji pridonose ukupnom doživljaju stresnosti, a koji ovim ispitivanjem nisu obuhvaćeni, kao npr. osobine ličnosti, izloženost životnim stresnim događajima, strategije suočavanja i kognitivne procjene različitih situacija na poslu.

U pokušaju uspješnog suočavanja sa svim ovim izazovima izuzetno je važna i percepcija podrške od strane kolega i nadređenih, kao i doživljaj osobnih potencijala za suočavanje sa stalnim promjenama.

Identificiranjem se potencijalnih izvora stresa i pravodobnim intervencijama mogu umanjiti njegovi negativni efekti u području fizičkog funkcioniranja pojedinca kroz prevenciju pojave bolesti, ekonomskog funkcioniranja kroz smanjenje broja bolovanja i zamjena, te prevenirati potencijalno nekvalitetan rad. S obzirom na specifičnost odgojiteljskog poziva u kojem je, između ostalog, važan emocionalni odnos s djecom i zadovoljenje njihovih potreba, može se očekivati da je stalna izloženost stresu može umanjiti uspješnost odgojiteljskog rada.

LITERATURA

- Boles, J.S., Dean, D.H. i Ricks, J.M. (2000). The Dimensionality of the Maslach Burnout Inventory across Small Business Owners and Educators. *Journal of Vocational Behavior*, 56, 12-34.
- Borg, M.G. i Riding, R.J. (1991). Occupational stress and satisfaction in teaching. *British Educational Research Journal*, 17 (3), 263-281.
- Boyle, G.J., Borg, M.G., Falzon, J.M. i Baglioni, A.J. (1995). A structural model of the dimensions of teachers stress. *British Journal of Educational psychology*, 65 (1), 49-67.
- Brenner, S.O., Sörbom, D. i Wallius, E. (1985). The stress chain: A longitudinal confirmatory study of teacher stress, coping and social support. *Journal of Occupational Psychology*, 58, 1-13.
- Chen, M. i Miller, G. (1997). Teacher Stress: A Review of the International Literature. ERIC baza ED 410 187.
- Cinamon, R.G., Rich, Y. (2005). Work-family conflict among female teachers. *Teaching and Teacher Education*, 21, 365-378.
- Clarke-Stewart, A. (1993). *Daycare*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fimian, M.J. (1984). The development of an instrument to measure occupational stress in teachers: The teacher Stress Inventory. *Journal of Occupational psychology*, 57, 277-293.
- Grgin, T., Sorić I. i Kale, I. (1995). Stres kod nastavnika i način suočavanja sa stresom. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 33, 10, 57-69.

- Griffith, J., Steptoe, A., Cropley, M. (1999.). An investigation of coping strategies associated with job stress in teachers, *British Journal of Educational Psychology*, 69/4.
- Jarvis, M. (2002). Teacher stress: A Critical Review of Recent Findings and Suggestions for Future Researches. Preuzeto 3.5. 2005. sa <http://www.isma.org.uk/stressnw/teachstress1.htm>
- Kelly, A.L. i Berthelsen, D. C. (1997). Teachers coping with change: The stories of two preschool teachers. *Journal of Australian Research in Early Childhood Education*, 1, 62-70.
- Kelly, A.L. i Berthelsen, D. (1995.). Preschool teachers experiences of stress, *Teaching & Teacher Education*, 11/4.
- Kyriacou, C. i Sutcliffe (1978). A model of teacher stress. *Educational Studies*, 4, 1-6
- Kyriacou, C. (2001.) Teacher Stress: Directions for Future research. *Educational Review*, 53 (1). 27-35.
- Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici i učinci*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pithers, R.T. (1995). Teacher stress research: Problems and progress. *British Journal of Educational Psychology*, 65 (4), 387-392.
- Reglin, G., Reitzammer, A. (1998.). Dealing with the stress of teachers, *Education*.
- Taris, T.W., Peeters, M.C., LeBlanc, P.M., Schreurs, P.J.G., Schaufeli, W.B. (2001.). From inequity to burnout: The role of job stress, *Journal of Occupational Health Psychology*, 6 (4), 303-323.
- Tellenback, S., Brenner, S.O. i Löfgren, H. (1983). Teachers stress: Exploratory model building. *Journal of Occupational Psychology*, 56, 19-33.
- Van Dick, R. i Wagner, U. (2001). Stress and strain in teaching: A structural equation approach. *British Journal of Educational Psychology*, 71, 243-259.
- Westman, M. i Etzion, D. (1999). The crossover of strain from school principals to teachers and vice versa, *Journal of Occupational Health Psychology*, 4 (3), 269-278.
- Wiley, C. (2000). A Synthesis of Research on the Causes, Effects, and Reduction Strategies of Teacher Stress. *Journal of Instructional Psychology*. Preuzeto 19.7.2005. s internetske stranice www.findarticles.com

Origins of work stress in kindergarten teachers

Ivanka Živčić-Bećirević, Sanja Smojver-Ažić

University of Rijeka, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology

Stress in kindergarten and elementary school teachers has become a major area of international research interest in education. The main goal of this study was to develop a scale for the assessment of sources of stress at work for kindergarten teachers. We also wanted to compare the differences in the specific dimensions of the origins of stress between teachers with different lengths of work experience. Out of the 236 kindergarten teachers that participated in the study 42% thought that their job was very stressful. A 35-item kindergarten teacher event stress scale was developed. The scale has four interpretable factors with good internal consistency (interpersonal relationships, relations with parents, children's behaviour problems and work conditions). The teachers in the middle age group (with 19-27 years of work experience) perceive interpersonal relationships as more stressful than their younger colleagues (with 10-18 years of work experience). The kindergarten teachers with the longest work experience (more than 28 years) assess work conditions as more stressful than their younger colleagues.

Key words: kindergarten teacher stress, sources of work stress, interpersonal relationships, children behaviour problems

